

[RECENSIE]

Christoph De Spiegeleer, *Een blauwe progressist. Charles Potvin (1818-1902) en het liberaal-sociale denken van zijn generatie*, Brussel-Gent, ASP-Liberaal Archief, 2011, 223 pp., ill., ISBN 9789054878896

Dit boek is een bewerking van een universitaire masterverhandeling (2010) van grote kwaliteit. Het gaat om een intellectuele biografie van Charles Potvin, een Brusselse liberale 'progressistische' sleutelfiguur uit voornamelijk de periode 1848-1880. Als geschiedschrijver, als literator, als journalist en medeoprichter van periodieken, als maatschappelijk politiek denker liet hij een immens oeuvre na, terwijl hij tegelijkertijd in vele organisaties actief was zowel nationaal (de Brusselse loge Les Amis Philanthropes, de Libre Pensée, de Ligue de l'Enseignement...), als internationaal (de Association Internationale pour le Progrès des Sciences Sociales...). Het inspireerde de auteur tot een eerder ongewone biografie. Hij koos niet voor een chronologisch verhaal, maar voor een sterke thematische ordening van het progressistische gedachtegoed. Dat liet hem via een discoursanalyse toe telkens dieper te graven, bekende aspecten te koppelen aan nieuwe inzichten, vaak getoetst aan heden-

1. Zie ook L. Vandeweyer, "Ik begroet in hem de trouwe, de onverzettelijke Vlaming". Over Willem Elsschot. Willem Elsschot over Cyriel Verschaeve, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 67, 2008, nr. 1, pp. 66-77 en M. de Ridder, *Aan Borms. Willem Elsschot, een politiek schrijver*, Antwerpen, 2007.

daagse theoretische modellen. Op die manier wilde hij het wereldbeeld van een progressistische generatie in zijn socio-politieke en culturele kernidentiteiten reconstrueren alsook de evoluties daarin: zoektocht naar universalistische denksystemen, antiklerikalisme, vrijemarktideologie, sociaaldemocratie, nationalisme, flamingantisme, belgicisme. Aansluitend is er de wijze waarop deze ideeën werden uitgedragen door een vrijzinnig organisatieweefsel in de hoofdstad, door talrijke en door elkaar lopende netwerken, terwijl via *'une histoire croisée'* de invloed werd onderzocht van internationale denkfora en de liberale Belgische/Brusselse positie daarin. Het boek steunt op een rijke heuristiek, maar is niet altijd even gemakkelijke lectuur.

In zijn historisch werk wilde Potvin, zoals zijn tijdgenoten, aantonen dat de natie België een eigen karakter had, mede door de angst voor annexatie vanuit Frankrijk. Dat leidde bij hem tot een amalgaam van Belgische loyaliteit, flamingantisme en anti-Franse overtuigingen. Zijn magnum opus was de *Histoire des lettres en Belgique* uit 1882, een terugblik op 50 jaar Belgische literatuur, waarin hij Nederlandse en Franstalige literaire werken evenwaardig analyseerde. Het eigen 'nationale karakter' moest blijken uit de koppeling van verleden, heden en toekomst. Het gaat om een klassieke romantische visie op het verleden: 'negatieve' buitenlandse onderdrukking versus 'positieve' verzetspogingen van de 'voorouders', uitmondend in bevrijding en met hulding van 'nationale helden'. Het bestaansrecht van België bestond tevens uit de rol die het land in de toekomst zou spelen: model van vrijheidsdrang, geografische ligging als smeltkroes van 'Romaanse en Germaanse elementen' en als zodanig reeds een symbool voor Europa, voorbeeld voor supranationale organisaties. Dat sluit aan bij een nog vandaag gevoerd discours.

Mede vanuit een grote bewondering voor de Italiaanse strijd voor eenmaking en de rechtvaardiging ervan door Guiseppe Mazzini fungeerden liberalisme en nationalisme daarbij als natuurlijke bondgenoten. Liberale ideeën werden in het nationalistische discours ingeschakeld. Taal, territorium en etniciteit waren onvoldoende om onafhankelijkheid te claimen. Daarvoor was ook een nationale missie nodig ten aanzien van de mensheid. Voor Mazzini kwam die van God zodat nationale bevrijding tot het heilsplan behoorde. De auteur leidt daaruit af dat Mazzini en Potvin aanhangers werden van een nieuwe 'politieke religie', waarbij het Opperwezen deze keer de natie werd. Mij lijkt dat een vorm van essentialisme en in tegenspraak met het eerder gemaakte onderscheid tussen 'nationalisme' (negatief) en 'patriottisme' (positief). Wel hadden progressistische intellectuelen veel vragen bij de juiste invulling van het begrip *'nationalité'*. Ze waren zich ook goed bewust van de link met racisme, met een raciaal nationalisme. Voor Potvin vormden nationaliteiten, het recht voor alle volken op onafhankelijkheid, slechts een overgangsfase naar een Europese federatie. Dat kadert binnen een

kosmopolitisch Verlichtingsdenken, waarbij Potvin Darwins 'optimistische notie van evolutie' uitvergrootte en diens 'pessimistische notie van selectie en *struggle for existence*' naar de achtergrond verwees. De idee van superioriteit van 'rassen' werd afgewezen, versmelting aangeprezen, met de situatie van België in het achterhoofd. Zoals de auteur aangeeft, was Potvins liberaal denkkader niet helder afgelijnd en bleef de invulling van liberalisme en de interactie met nationalisme een complexe zaak. De internationale context speelde daarin ook een rol en tekende die generatie: de Belgische onafhankelijkheid, de mislukte revoluties in 1848, het trauma van de staatsgreep van Napoleon III in 1851, de Italiaanse eenmaking, de Frans-Pruisische oorlog in 1870/1871. Potvin was ook actief in de Vlaamsgezinde drukkingsgroep Vlamingen Vooruit in Brussel (1858-1862). Deze wilde het gelijkheidsbeginsel tussen Vlamingen en Walen onder meer realiseren via de tweetaligheid van de ambtenaren, behalve de gemeentelijke, in België. Het was een moment waarop progressistische liberalen zowel via de Vlaamse beweging als via een presocialistische arbeidersbeweging op zoek waren naar een gemeenschappelijk project tegen de doctrinaire regering-Rogier, mede ingegeven door antiklerikale beweegredenen. Uit de afloop zou blijken dat het vooral een anticoncentratie was geweest, zij het met belangrijke uitlopers. Zo zou de Ligue de l'Enseignement, sterk verweven met de loge en de vrijdenkerij, in 1877 in Brussel voor het lager onderwijs met een 'modelschool' starten. Daarin werden de leerlingen tegelijkertijd in de twee talen onderwezen. Hoewel daarover meer is geweten, gaat de auteur daarop niet verder in. Voor deze thematiek steunt hij in hoofdzaak op het standaardwerk van Eliane Gubin uit 1979, *Bruxelles au XIXe siècle: berceau d'un flamingantisme démocratique 1840-1873*.

[Harry Van Velthoven]